

Jacob ben Meir Tam, 1100 - 1171

ספר הישר לרבינו תם

חלק החידושים

יוצא לאור על פי שני כתבי-יד עם
מראי-מקומות והערות ע"י
שמעון שלמה שלזינגר

ירושלים תשי"ט
הוצאת "קרית-ספר" בע"מ

מציעא ע"ג ב' || 6. שם מ"ח ב'. || 7. בכ"י נוסף: אבל הכא ששניהם רוצין שיתקיים
המקח ולדעת כן כדי לקיימו מתנן ואין שניהם רוצין בחזרה וכמו שיודע הוא שלא יחזור סבור
הוא שלא יחזור חבירו כמו כן הילכך ליכא למימ' מתוך שהוא רוצה לקנות גמר ומקני לחברוי. ||
8. נדרים כ"ז ב'. || 9. דאם... כנגדו לקוי ואיני יודע לתקנו. ועיי' אורבך בעלי התוספות
עמ' 84 מ"ש שם לתקנו על פי לשון התוספות.

← **7 סימן רכא.** שבת ל"ד ב' 1 (סי' קפ"א, י"ט ד')

במה מדליקין. רבה אמר רב יהודה אמר שמואל כרוך ותני אי זה הוא בין השמשות
משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות
והכסיף העליון והשוה לתחתון לילה. והכי פירושא אי זהו בין השמשות דמספקא לן אם
חציו מן היום או (מן חציו) מן הלילה או כולו יום כו' משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח
מאדימין האי פני מזרח מערב הוא שנקרא פני מזרח לעת ערב כל זמן שהוא מאדים עד
שהשחיר התחתון ולא העליון בין השמשות. ולא תימא משעה שרוצה החמה ליכנס ברקיע
(דמאן) [דמאן] 2 הוא מתחיל ליאדם אלא משתשקע החמה שכבר נכנסה ברקיע ועברה
בעוביו של רקיע והוא עדיין כנגד החלון. ומשום שעדיין לא עבר את חלוננו ולא פסק חלוננו
ללכת אחרי הכיפה הוא מטיל זהורורין ומאדים מושבו. ועל כרחיך אני צריך לפרש
משתשקע החמה כמו שפירשתי שכבר נכנסה ברקיע דאי תימא משעה שמתחיל ליכנס
זה אינו יכול להיות. דהא אמרי' בפרק מי שהיה טמא בפסחים 3 דעוביו של רקיע אחד
משעה של יום ומשעת שקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין ואחר (כך) בין
השמשות צאת הכוכבים הוא [לילה] כדאמרי' 4 שנים בין השמשות שלשה לילה. ועוד
אמרי' לקמן 4 דלא אכלי כהנים תרומה עד שישלים בין השמשות דר' יוסי ומשישלים בין
השמשות (יאכילו) [יאכלון] הכהנים תרומה. וזמן אכילת כהנים מצאת הכוכבים ואילך.
ואם אתה מפרש משתשקע החמה כמו שקיעת החמה ואם כן הוי בין השמשות חמשת מילין
ואם כן קשיא דרבה אדרבה. דרבה אמר לקמן 5 דלא הוי בין השמשות אלא תילתא ריבעי
מיל. אלא על כרחיך משקיעת החמה יום גמור הוא. ומשום הכי גרסי' ביה משקיעת החמה
משעה שיתחיל ליכנס ברקיע לשקוע. ומשתשקע משמע שנכנס כבר ועדיין לא הגיע לאחורי
כיפה מכל וכל. וראיה לדבר נר חנוכה דאמרי' 6 מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל
מן השוק ריגלא דתרמודאי דהוא לילה הוא. ואי לא גרסי' הכא כל שפני מזרח מאדימין
הוי משמע משתשקע החמה לילה דהכי משמע שנרחה כבר לאחורי כיפה ואינה כנגד החלון
שלה. והילכך משקיעת 7 החמה בכל מקום גרסי' לה לילה לבד מזה שהוא בין השמשות.
ועוד ראה גמורה ממסכת זבחים 8 דגרסי' בפר' אי זהו מקומן קדשים הנאכלין ליום אחד
נאכלין ומחשבין בדמיו משתשקע החמה דהיינו חוץ לזמנו דכיון שעבר (היום) יום שחיטתן
אינן ראויין לזריקה דביום צוותו כת' ונפסל הדם משבאה הלילה. ובבשרן ואימוריהן
משיעלה עמוד השחר דאינן ראויין שוב להקטרה. קדשים הנאכלים לשני ימים מחשבין
בדמיו משתשקע חמה כו'. ועל כרחיך האי משתשקע היינו שכבר שקעה חמה מכל וכל
וכבר יצאו כוכבים דאילו לאו הכי היאך מחשבין בדם אלא 9 הוי חוץ מזמנו שהרי יום הוא

וראו להקטירו. וכן כל מקום שתמצא משתשקע תמצא פירושו מכוון כמו שפירשתי. פירש ר' יצחק בר' ברוך מפי רבינו יעקב.

- 1. עיי' תוס' ל"ה א' ד"ה תרי ותוס' פסחים צ"ד א' ד"ה רבי יהודה וזבחים ג"ו א' ד"ה מנין ומנחות כ"י ב' ד"ה נפסל. || 2. בכ"י: דמיר'. || 3. פסחים צ"ד א'. || 4. לקמן ל"ה ב'. ||
- 5. לקמן ל"ה א'. || 6. לעיל כ"א ב'. || 7. צ"ל: 'משתשקע'. || 8. זבחים ג"ו ב'. ||
- 9. צ"ל: 'שלא'.

סימן רכב. שבת כ"ד א' (ס' קפ"ב, י"ט ד')

מדליקין. אמר רב אחדבוי בר רב מתנא ¹ יום טוב שחל להיות בשבת המפטיר בנביא במנחה אין צריך להזכיר של יום טוב שאלמלא שבת אין נביא במנחה ביום טוב. קשיא לר' הא דתנן במגילה ² בהקורא תניינא בשני ובחמישי בשבת מנחה. קורין ג' אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהם ואין מפטירין בנביא. ³ איכא למימר דאין מפטיר' אשני וחמישי קאי ולא אמנחה דשבת. ואין זה התירוץ דלאו הכי עמא דבר ³.

- 1. רב אחדבוי בר רב מתנא כ"ה בכ"י מינכן, ולפינו: רב אחדבוי אמר רב מתנא. ||
- 2. מגילה כ"א א. || 3. 'איכא... דבר' כ"ה בכ"י אוקספורד וכ"ה בתמים דעים ס' קע"ג (דף מ"ד ע"א) ד"ה העתקה זו מספר הישר לרבינו יעקב ז"ל. ובכ"י במקום זה: איכא למימר אין מפטירין בנביא בנביאים קאמי ונביא דרב אחדבוי כתובים כדאמרי בכל כתבי קדש בנהרדעא פסקי סדרא בכתובי במנחה' בשבתא ולא ביי"ט ופסקי היינו מפטירין ומקומות מקומות יש בכתובים אבל בנביאים מחקנת חכמים הוא בכל מקום ולא תיקוהו אלא בשעת בטל מלאכה ובשעת כינופיא בין יוצר למוסף. וזהו כמו שמובא בשם ר"ת בתוס' ד"ה שאלמלא ובתוס' מגילה כ"א א' ד"ה הקורא.

סימן רכג. שבת כ"ט א' (ס' קפ"ג, כ' א')

מדליקין. והא דרב לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר. אכולהו קאי. ואי קשיא הא אשכחי ¹ בהדיא מילתיה דרב כר' יהודה סבירא ליה בכרכי דזוי ובעז לחלבה ותרנגולת לביצתה רב אסר ושמואל שרי ². תריץ התם במוקצה הכא בנולד ויש לומר שמחמיר רב במוקצה מבנולד ³ כיון שמדעתו הקצהו וחמור יותר ³.

- 1. לעיל י"ט א'. || 2. ועיי' תוס' ד"ה והא. || 3. 'כיון... יותר'. בכ"י במקום זה: 'מדאמי רבא אוד שושבר אין מסיקין אותו ביום טוב וכן פוסק בחלכות גדולות דנולד אסור ובמוקצה שרי'.

סימן רכד. שבת כ"ז א' (ס' קפ"ד, כ' א')

מדליקין. מה לשרצים שכן מטמאין בכעדשה. ואי קשיא לאבוי דאמר דמקשי הכי במת ונבלה מנא ליה. וכי תימא אתי במה הצד מה להצד השוה שבהן (שמטמאין) שהן מטמאין בפחות מכעדשה ¹ כדאמרן. ונר' שיש לתרץ במה הצד אית לן לרבות עצם כשעורה שמטמאה בגד שלש על שלש כי עליו אין להקשות מה הצד שהרי גם הוא פחות מכגרס וכזית מן

המת אתי בקל ו שמא אין דגין קל

- 1. ג' שצ"י
- שוב נביא כ

* (מדליקין. וכן משכן שנ' כי ענן

דיבור זו

סימן רכה. שו

כמאן סבירא לי [אומר הערב] מנ אונגין עד שיהא שיככה בטווי פסו

- 1. עיי' תו
- עמ' קמ"ח.

סימן רכו. שו

כירה. להשתטן או חמין או צונג כו'. ופירוש' דמו דאי מערב שבת לדברי רב הסדו דשיטוף מותר בו ומותרין בשתיה. שבת בין בצונג מרחץ בצונג לא שיטוף אטו מרח אסור. דגורת מר [בכלי]. אצונג קו ר' מאיר כוונתו מרובין או נראו להתחמם בכך. ו

6

Eliezer ben Nathan, of Mainz, 12th cent.

ספר ראב"ן

הוא

אבן העזר

לרבינו אליעזר ב"ר נתן ז"ל

כרך ראשון

תשובות

סימנים א - קכא

יו"ל עפ"י דפוס ראשון וכת"י

עם הגהות והערות

על ידי

דוד בהגאון ר' שריה שליט"א דבליצקי

בני-ברק תשע"ב

תוספת שבת

בהרחקת ד' אמות משום עבודה כמתניתין, אבל משום היוק אחר לא דהני מזקי הני והו כחרדל ודבורים דמתיר ר' יוסי בלא הרחקה, אבל אילנות שמזיקין לגפנים והגפנים אין מזיקין לאילנות, הו האילנות מזיק ובעי ארוקין בכדי שלא יזיק כדלגבי סולם דאמרינן דמרחיק כדי שלא תקפוץ הנמייה, והכא לא הוה מצי למעקרינהו למשתלינהו ברחוק, לפיכך אמר לו קוץ.

סמוך לשדה חבירו אלא אם כן הרחיק ד' אמות כדי עבודת הכרם, הא נמי ר' יוסי היא, שאם יסמוך האילן מונעו מעבור הבקר וכליו, והו האילן גירי שמזיק.

כ"ל דפלוגתיהו. לא פליגי אלא היכי דליכא גירי או דמפסקי גיריה. דלרבנן אע"ג דליכא גירי כגון גבי לוקח, או דמפסקי גיריה כגון אילן ורחיצת ידים שאמרנו, אעפ"י כן מרחיק מזיק. ולר' יוסי ניזק מרחיק. והלכה כר' יוסי דנמוקו עמו^ט. ועוד מהא דרן ר' חייא בר יוסף כוותיה בהבית והעלייה (ק"ז ע"א) ואמ' על התחתון שהוא הניזק לתקן^י.

ב

→ **ד** שאלני ר' אברהם הלוי. הא דאמרינן שמוסיפין שעה מחול על הקודש, כדתניא בפרק בתרא דיומא (פא ע"ב) תשבתו שבתכם כל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקודש, ותנן בפרק במה מדליקין (לו ע"א) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה וכו' עד הדליקו את הנר, אלמא סמוך לחשיכה מדליקין, ואין מוסיפין מחול על הקודש.

ונראה לי דהאי סמוך לחשיכה^י היינו סמוך לשקיעת החמה, ומשקיעת החמה ועד צאת הכוכבים היא שעה שמוסיפין מחול על הקודש. דתנו רבנן (שם ע"ב) בין השמשות ספק כולו מן היום ספק כולו מן הלילה. ואיזהו בין השמשות משתשקע החמה עד צאת הכוכבים^י. וספק חשיכה ספק אינו חשיכה דמתניתין^י הוא בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה, ועם חשיכה דקתני שמדליקין בה את הנר היינו^י עם שקיעת החמה^י. כדאמר

והא דרב תנן^י דהו ליה תאלי אמצרא דפרדיסא דרב יוסף, והצפורים המקננים בתאלי היו יורדין בכרם של רב יוסף ואוכלים הגפנים, ואמר ליה רב יוסף זיל קוץ תאלי שלך המזיקים אותי, כי מעת נטיעתם מיד הוה הנוק ששוכנים עליהן העופות ויורדין בכרם, כדין סולם שהעמדנו כר' יוסי דזמנין דבהדי דמנת לה קפצה והו גיריה הכא נמי לא שגא, אמר ליה והא ארוחיקי לי ד' אמות כדין עבודת הכרם ומפסקי גיריי, א"ל הני מילי באילנות, כלומר אם היה שלי שדה אילן שאין היוזיקו אלא משום עבודה דיך בארבע אמות, אבל בגפנים בעי טפי בכדי שלא יזיק, כדתנן במתניתין דמרחיקין היוק מנטיעותיו של חבירו בכדי שלא יזיק, והדתנן במתניתין גבי הרחקת ד' אמות אחד גפנים ואחד כל האילן, הני מילי אילנות לאילנות שאין מזיקין אילו לאילו, או אם שתי השדות גפנים, דיי

הנר, אין הוא הזמן של 'הדליקו' שהוא קודם שקיעה אלא הוא זמן ביה"ש ולכן אין מדליקין בו את הנר. נה. כך בכתה"י וכך בהעתקת המרדכי שצויין להלן בהערה נח. ופירש בהג' המיוחסות לרמ"א: 'פי' סמוך לשקיעת החמה, והכונה כמובן סמוך לפני השקיעה. בד' פראג: 'ועם חשיכה דקתני שמדליקין בה את הנר היינו משקיעת החמה ואילך', וכך העתיק הפר"ח בקו' דבי שמשו [ולא אמר בה דבר]. ועי' בס' אור המאיר שהסביר את שיטת רבינו לפי נוסח זה. ועי' מש"כ ב'דיונים ברברי רבינו' לסי' ב ולסי' שמב, שנדפסו בסוף כרך ב' של ספרנו. נו. כלומר, דוק בהבדל שבין לשון 'חשיכה' ששם אסור להדליק לבין 'עם חשיכה'

מט. קשה ל"ל לרבינו טעמא דנימוקו עמו הא אמרינן בהדיא בגמ' בדף כה ע"ב אר"י אמר שמואל הלכה כר' יוסי. וע"ע בהערה הבאה. (אבני שהם). נ. וקשה הא כמו כן ר' חייא בר אבא שם הן כרבנן. ועוד רבינו עצמו במס' ב"מ כתב דהלכה כר"ח בר יוסף משום דרן כר' יוסי דהלכה כוותיה. (אבני שהם). נא. לפנינו כו ע"א רבא בר רב חנן. נב. במרדכי [שצויין להלן הע' נה]: ונראה לי דהאי עם חשיכה. ונראה שכ"ל. נג. אין זה לשון הברייתא. שם נאמר משתשקע חמה כל זמן שפני מזרח מארימין וכו'. אלא לשון רבינו הוא לפי שיטתו שסוף בה"ש הוא צאה"כ ולא הכסיף העליון. עי' להלן. נד. לד ע"א. ששם מפורש שאין מדליקין את

רבא לשמיעיה אתון דלא קים לכו שיעורא דרבנן אדאיכא שמשא אריש דיקלי אתלו שרגא¹⁹, כיום המעונן כמתא חזו תרנגולא כשהולך לישב²⁰.

ואע"ג דאמרי אמוראי²¹ דשיעור בין השמשות ג' חלקי מיל ולא יותר²², היינו לר' יהודה דאמר הכסיף העליון ושוה לתחתון זהו לילה, אבל אנן קיימא לן בברכות (ב"ב ע"ב) דעד צאת הכוכבים יממא הוא, ואמרינן בפסחים (צג ע"ב) משקיעת החמה ועד צאת כוכבים מהלך ה' מילין²³, והוא יותר משעה אחת שהרי הילוך אדם בכל יום י' פרסאות שהם מ' מילין.

ג

ששאלתם²⁴ גברי דהוו בפונדק דתגרי, ואזל חד מינייהו וזבן עיסקא מידי דכייל או דמימני או דמדיד, ואמר לחביריה תא סייעי בין בחנם בין באגרא, ואזל חביריה וסייעיה, הוה חריפותא בההוא²⁵ והטעה לגוי או במדה או במשקל או במנין. אתו²⁶ לקמיה דהילל הזקן ואמר להון זילו מדדו תקלו ומנו, ומאי דפייש פלגו בעקב, דאי לאו זבינא דחברך לא הוית מטעי לגוי ואי נמי [לא] הוית מטעי לא הוה פייש, והודו לו חכמים להלל הזקן.

ד

ששאלת²⁷ על יורה של בשר היתר שנתבשל בה חתיכת איסור ולא היה בהיתר לבטל את האיסור ונאסר כל שביורה, ולקחו מן המרק שביורה ושמו בקדירה שהיה בה מאכל²⁸, אם המרק אוסר את הקדירה כיון שאין בה ס' כנגד מרק הנאסר או לא²⁹.

ונראה לי שאין מרק הנאסר אוסר אלא לפי חשבון³⁰ שיש בו מדומע מן האיסור. שאם היה ביורה ראשונה שיעור ארבעים או חמישים היתר, לא נחשוב כל המרק איסור, אלא לפי חשבון³¹ ארבעים או חמישים שנדמע בו, ואחד מארבעים או חמישים³² שבמרק שנפל הוי איסור, ואם יש בקדירה של היתר כנגד אחד ממ' או נ' של איסור המרק שנפל בה, מותרת. דתנן בפ"ק דתמורה (יב ע"א) אין המדומע מדמע אלא לפי החשבון, שאם נפלה סאה של תרומה לתשעים סאין של חולין ונדמעו ותורה סאה מן המדומע ונפלה לתוך פ' סאין של חולין, לא נחשוב כל הסאה שנפלה איסור, אלא לפי חשבון התרומה שנדמעה בה בתחילה, והוא אחד מצ' שבסאה שנפלה הוי תרומה והשאר הוי חולין והפ' סאין של חולין מבטל אותו דימוע שאין בה

ח ע"א

שנדפסה בהע' לפי ר"ח לפסחים הנדמ"ח עמ' רד שגם שם משמע דנקטינן כעולא ה' מילין. והרבה הולך רבינו בעקבות הגאונים. סב. זו תשובת רב צמח גאון. הובאה במדרכי כתובות ר' רנה ובתשו' דשייכי לס' קנין סי' כב ומהמדרכי בב"י ורמ"א חר"מ סי' קפג ס"ז. סג. ר"ל בחבריה. פד. לא נמצא בדחז"ל שלפנינו. סה. הובא במדרכי חולין ר' תרצו ובשערי דורא בליקוטים שבסוף הספר. סו. במדרכי: מאכל היתר ולא היה ששים בקדירה שניה מכל תערובת האיסור, ועתה שואלים. וזו כנ' הוספת המדרכי וליחא במדרכי כת"י בוד' וואט. סו. במדרכי: כלומר היו מסופקים אם צריך ס' מכל התערובות או א"צ ס' רק מן האיסור המעורב בו כי אין הכל אסור. וג"ז כנ' הוספת המדרכי וליחא בכת"י הנ"ל. סח. כ"ה בכת"י ובמדרכי (בדפוס המדרכי בדילוג קל) ובשערי. כד"פ: לפי חשבון מ' או נ' שנדמע בו מן האיסור. סט. ארבעים או חמישים מיותר. או שצ"ל אחד מארבעים וכי'.

שאו הדליקו את הנר. נז. כלומר, חזינן שמוחר להדליק רק בעוד החמה זורחת. נה. תורף דברי רבינו כלשונו [אבל לא בשמן] הובא במדרכי אלא שבדפוס המדרכי נחלקו הדברים לשנים, ראשיתם בהג' מדרכי פ"ג ריש עמ' 158 וסופם במדרכי על אחר רמז רצג. וכבר העיר על כך הב"ח בס"י רסא. נט. בשבת לר ע"ב. פ. וא"כ אין ימצא זמן של שעה לתוספת. וקמה וגם נצבה שאלת ר' אברהם אם 'הדליקו' עם השקיעה אין כאן שעה לתוספת, כי בודאי לילה פשיטא שאין קיום תוספת. וסובר רבינו כדעת ר"א השואל דשעה דוקא ולא זמן כל דהו. עי' מש"כ ב'דיונים בדברי רבינו' לס"י ב ולס"י שמב שנדפסו בסוף כרך ב' של ספרנו. סא. כרבה בב"ח ועולא שם ולא כר' יהודה דדף צד ע"א דאמר ד' מילין. וכ"ד הרמב"ם בהל' ק"פ וכמש"כ הגר"א בבאורו וס"י תנט דאולי ל"ג כגמ' תיובתא דעולא. ועי' חק יעקב שם שכ"נ מדברי חוס' ובעל היראים ורש"י ריש ברכות. ועי' בתשוה"ג

תרומה
אין או
שבמרי
עליו מ
וזה
לר' יה
מבטלי
כמי ש
שבשני
ומשנה
ועיקר,

גשא
ראובן
נותנים
ואמר
בתמוז,
והניח
שמכר
בין תי
לתת ל
התבוא

ע"א. והי
מבב"ח.
מחלקים
ביבש. ע
קח ע"ב
וקיפה ע
רק כנגד
שבדבר
ויי"ג וט
נאסר בכ
ד"ה הוי
שבקדירה
ובעינן נ
במדרכי
מאן תנא
אלא לפ
וכן לכ
עו. ורבי
איסורים
ואכן כ'
יקיר =]

כתבי רבינו משה בן נחמן

יוצאים לאור על-פי כתבי יד ודפוסים ראשונים
עם מראי מקומות, הערות ומבואות

מ א ת

הרב חיים דוב שעוועל

כרך שני

תורת האדם • אגרת הקודש • האמונה והבטחון
פירוש לספר יצירה • מאמר על פנימיות התורה
פירוש לשיר השירים • תרי"ג מצוות

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים תשכ"ד

אלא אוכל והולך עד זמן תוספת עינוי הקבוע עליו חובה, בין שהפסיק דעתו מאכילה בין שלא הפסיק, ושוב אסור לטעום כלום. אין בין הזמן הזה * ליום הכפורים אלא שזה בעשה וזה ענוש כרת.

7 ←

ובכאן הביא הענין לפרש דבר נעלם מדעת רבים שהראשונים לא הרחיבו בפירושו, והוא זמן התוספת הזה שמוסיפין ביום הכפורים ובשבתות וימים טובים מחול על הקדש, דודאי קודם בין השמשות הוא, דהא תוספת עשה, ובין השמשות ספק לענוש כרת ומיתה וחייב ידי אשם תלוי, ובשני בין השמשות * חייב חטאת שמנה, אלא קודם בין השמשות הוא. ושיעור בין השמשות איפליגו עליה אמוראי בפרק במה מדליקין⁷⁷, ומסקנא משתשקע החמה הוי בין השמשות עד צאת הכוכבים, ואם כן התוספת הזה קודם שקיעת החמה הוא, וזה דבר גדול של תימה שתהא חמה זורחת כנגדו וחייב בעינוי ואסור במלאכה, ותנן נמי⁷⁸ וכולן בית הלל מתירין עם השמש, והתם⁷⁹ אמרינן אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדאיכא שמשא⁸⁰ בריש דיקלי איתלו שרגא, הא למאן דקים ליה אע"פ שנסתלקה מראש הדקלים כל זמן שלא שקעה מותרין באכילה, וסוגיין בכולה גמרא כל זמן שהחמה זורחת מותר בכל מלאכה, וכן ביציאתו לאחר צאת הכוכבים לילה גמור הוא ומותר בכל מלאכה, ועוד הזמן הזה ספק של בין השמשות הוא, ומהו⁸¹ הזמן הזה שעשתה אותו תורה תוספת והזהירה⁸² עליו בעשה, וראיתי לרבינו תם בספר הישר שלו⁸³ פירוש נכון בסוגיא היא בפרק במה מדליקין, שהוא ז"ל פירש דמשתשקע החמה דאיתמר הכא שהוא בין השמשות, היינו מסוף שקיעת החמה * כלומר משעה שנשקעה ברקיע והיא עדיין כנגד הלונה, ולפי שלא עברה הלונה ועדיין אינה מהלכת אחורי כיפה פני הרקיע מאדימין כנגד מקומה של חמה, וזהו כל זמן שפני חמה מאדימין⁸⁴ איתמר בגמרא, אבל תחלת שקיעת החמה שהיא השעה שהתחילה ליכנס ברקיע ונסתלקה זריחתה מן הארץ קודם לזמן הזה הוא, והוצרך רבינו תם ז"ל לפירוש הזה מפני שאמרו שם בפ' במה מדליקין שיעור בין השמשות בכמה, ג' חלקי מיל, אי נמי ב' חלקי מיל, ואלו בשקיעת החמה תנינן בפסחים⁸⁵ משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים אדם מהלך ארבעה מילין, ותניא התם ר' יהודה אומר עביה של רקיע * אחד מעשרה ביום, תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות, מעלות השחר ועד הנץ החמה ארבעה מילין, משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעה מילין, נמצא עביה של רקיע אחד מעשרה ביום, נמצא שהוא עושה יום מעלות השחר ועד צאת הכוכבים, לפיכך עביה של רקיע משעת שקיעת החמה ועד זמן שהוא לילה מהלך ארבעת מילין, וכמה הרחק הגדול יש מזה

77 שבת לר, ב. 78 שם יו, ב. 79 שם לה, ב. 80 אדאיכא שמשא, י"ם : אדישימא. 81 ומהו, כן נכוז ע"פ כ"י ודו"ש, ובר"י : ומיהו. 82 והזהירה, כן ע"פ כ"י ודו"ש, ובר"י : הזהירה. 83 ומקור שיפת רבינו תם בתוס' שבת לה, א, ד"ה הרי. 84 שם לר, ב. בגמרא : שפני מורה מאדימין. 85 פסחים ער, א.

והפסקה שאר תעניות אין לנו (לשון רבינו במלחמות פ"א דתענית). אין בין הזמן הזה, דתוספת, ליום הכפורים (כן ע"פ כ"י, ובס"ש : ביום הכפורים) אלא שתוספת עשה ואין בו כרת ויום הכפורים ענוש כרת. ובשני בין השמשות, ערב שבת ומוצאי שבת בהעלם אחד אין כאן עוד אשם תלוי אלא חטאת (רש"י שבת לה, ב). מסוף שקיעת החמה, ביאור הדברים : דעת רבינו תם וסייעתו דשתי שקיעות הן, מתחלה נכסית החמה מעינינו ושוקעת, והוא

הנקרא תחלת השקיעה ושוהה כדי ג' מילין ורביע מיל ועדיין יום הוא, ומאו והלאה מתחיל השקיעה השניה שאז מתחיל להשקע האור לגמרי, והוא נקרא סוף השקיעה ונמשך זמנה כדי שיעור מהלך ג' רבעי מיל שהוא אלף ות"ק אמות, והוא בין השמשות, ואח"כ יוצאין ג' כוכבים בינוניים שהם סימן ללילה, ונמצא שלדעתו מתחלת השקיעה עד צאת הכוכבים היא ארבעת מילין (משנה ברורה או"ח רסא, כ). עביה של רקיע, מעלות השחר עד הנץ החמה, וכן משקיעתה עד צאת

השיעור לשלשה חלקי מיל שאמרו בפרק במה מדליקין, והוא אמור שם לדעת ר' יהודה עצמו. אלא שמע מינה שקיעת החמה האמור בפסחים היינו תחלת השקיעה משעה שאינה זורחת בארץ, האמור בבמה מדליקין סוף השקיעה שנכנסה ברקיע אלא שפני רקיע מאדימין, ולשון הגמרא מראה פנים לפירושו של רבינו תם ז"ל כאן אמרו משתשקע החמה, ששקעה כבר, ובפסחים אמרו משקיעת החמה, שקיעה עצמה בכלל. ולפי דבריו ופשוטו זה אני אומר⁸⁶ דמשעה שהתחיל השמש להשתקע עד זמן ביאת השמשות, והוא הזמן הנזכר בפרק במה מדליקין, הוא בכלל תוספת מחול על הקדש מהלך שלשת מילין ורביע מיל, רצה להוסיף כל הזמן הזה מחול על הקדש מוסיף, ואם רצה לעשות מקצתו חול ומקצתו תוספת עושה, ובלבד שיוסיף ממנו, ולא נתנו חכמים שיעור לתוספת הוה למטה אלא שיוסיף שיעור הנראה לעינים שהוא תוספת, כלומר ברגע שהוא יום יהא כודל לשום תוספת ולא משום ספק לילה, וליכא למימר בכל שהוא ממש הוי, דהא אי אפשר לצמצם ולאכול עד בין השמשות ממש, ופשיטא דיוסיף, אלא רגע שהוא ברור שהוא יום מוסיף ודאי, והיינו דאמרינן במס' ברכות⁸⁷: רבי יהודה אומר עד פלג המנחה, והוא זמן קרוב לתחלת שקיעת החמה, אין ביניהם אלא מהלך של ארבע אמות בקרוב, דקא סבר רבי יהודה לענין תפלה בתר שמשא אזלינן, דבעינן לתפלת המנחה ייראוך עם שמש, ולפני ירח דור דורים⁸⁸, לשל ערבית, והתם⁸⁹ איתמר אמר ליה רב לר' חנינא דצלי של שבת בערב שבת⁹⁰ כר' יהודה א"ל⁹¹ [מי בדלת * אמר ליה אין בדילנא, כלומר דכיון דצלי קביל עליה כל פלג המנחה בתוספת ובדיל קודם לשאר בני אדם, שאין מוסיפין כל הזמן הזה מחול על הקדש אלא מקצתו, וכולה שמעתא כדאיתא התם, הא כל זמן שהחמה זורחת בארץ יום גמור הוא אינו בכלל תוספת ולא בכלל ספק, ואע"פ שפלג המנחה מוסיף על מהלך ארבעה מילין האמור בפסחים כשיעור שאמרנו, אין ביניהם אלא זמן מועט, וכשמתפלל בו של שבת קודם גמר תפלה מתחיל שמש לשקוע והגיע שעת התוספת, והא דאמרינן התם⁹⁰ אדאיכא שמשא אריש דיקלי איתלו שרגא, הרחקה יתירא היא לתוספת משום דלא קים להו בשיעורא דרבנן, ומיהו תוספת מלאכה ועיננו דיום הכפורים ביציאתן אינה מתחזרת אצלי עדיין, דודאי משעת צאת הכוכבים לילה גמור הוא וקודם לכן בין השמשות, ובאיזה זמן הוא התוספת הוה, ובשלמא אליבא דרבי יהודה לא קשיא לי דאמר השחיר⁹¹ העליון והשוה לתחתון לילה, וזו השעה ודאי אינה צאת הכוכבים דאם כן היכי אמר רבי יוחנן⁹² דלא אכלי כהני בתרומה עד דשלים בין השמשות דרבי יוסי, הא כי שלים בין השמשות בצאת הכוכבים שלים, אלא שמע מינה משעה שהשחיר העליון והשוה לתחתון מופלג מעט מזמן צאת הכוכבים, והוא בין השמשות דר' יוסי, ואליבא דידיה תנן⁹³ משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן סימן לדבר צאת

86 שיטה זו הובאה באו"ה ה' שבת רסא, ב, בשם יש אומרים. 87 ברכות כו, א. 88 תהלים עב, ה. 89 ברכות כו, ב: והיינו דקאמר ליה ר' ירמיה בר אבא אבא רב טי בדלת, והלשון שלפנינו (אמר ליה רב לר' חנינא) לא מצאתי בדקדוקי סופרים. [89*] כן ע"פ כ"י, ונכוז הוא, ובס"ש ליתא לתיבות "כר' יהודה", ובמקום "א"ל" איתא רק אמר, ונמצא שלשון רבינו מגומגם מאד. 90 שבת לה, ב. 91 השחיר, שם לר, ב: הכסוף. 92 שם לה, א-ב. 93 ברכות כו, ב. -- וחכ"א משעה

הכוכבים. מי בדלת. מן המלאכה הואיל וקבלת עליך שבת בתפלתך (רש"י ברכות כו, ב). בין השמשות דרבי יוסי. כוונתו: בגמרא הביאו מאמר דרבי יוחנן דכולה מילתא לתומרא, דלא הימא כי שלים בין השמשות דרבי יהודה (השחיר העליון והשוה לתחתון) ליליא היא

הכוכבים. והא דאמר יוסי לאחר זמן, בהפ דבר שאי אפשר לעכ והשוה לתחתון עד צ בהן שהן כוכבים גז תלתא כוכבים כד מן מלאכה משום תוספו לא שהחשיך, אלא וכן בכל מקום מזמן דיום הכפורים דאורי נמי קאמר שאוכלין ברגע ברור דהוא יום אלא משום דעברי מ דלא מחינן דהוא ודו לפי פירושו של רבי וגרסינן התם בפרק נ זה בין השמשות, הש התחיל גלגל החמה גלגל חמה לשקוע * שהחמה שוקעת * וב וקתני בה, רבי אומר שעה שסוף גלגל המ השחיר יום הוא, ובעו עד תחלת סוף שקיעו שרי מלאכה נפק אף דיעול, ומשום הכי ב

שהכהנים זכאין לאכול ו שם: ובלבד דיתחמוז ת 96 שבת לר, א. 97

יוסי, הלא אף בשלים בצאת הכוכבים שלים. פירוש דמה דצריך ק (הג"מ). שפני חנ (ברכות א, א): שפני כשחמה שוקעת במער את המזרח (פני משה אבל לא לגמרי שעדיין לא הושחרה, זהו בין ה בתקופתה, כשהלבנה תקופתה, שאז דרכה התחיל גלגל חמה לשקו נקרא בין השמשות ואז

הכוכבים. והא דאמרינן דשלים בין השמשות דר' יהודה והדר מתחיל בין השמשות דר' יוסי לאחר זמן, בהפלגה קאמר, שאם היה מתחיל מיל⁹⁴ אינו מוסיף לנו אלא כהרף עין, דבר שאי אפשר לעמוד עליו, וכיון שכן משכחת לה לתוספת דר' יהודה משיכסוף העליון והשוה לתחתון עד צאת הכוכבים, אלא לר' יוסי תוספת יציאת קדש מאי ניהו. ויש לומר בהן שהן כוכבים גדולים*, אי נמי כעין שאמרו בירושלמי בברכות⁹⁵ ובלבד דתחמון תלתא כוכבים כד מן חדא כוכבתא כלומר רצופין במקום אחד הא מפורזין אסור בעשיית מלאכה משום תוספת. והא דתנן⁹⁶ ספק חשכה ספק אינה חשכה אין מדליקין את הנר, לא שהחשיך, אלא בין השמשות ותוספת שלו בכלל, דמשקיעת חמה ממש חשיכה הוא, וכן בכל מקום מוזמן איסור קרי חשכה וכן הא דאיתמר במסכת ביצה⁹⁷ דהא תוספת עינוי דיום הכפורים דאורייתא הוא וקא אכלי ושתו עד שרשכה ולא אמרי להו ולא מידי, הכי נמי קאמר שאוכלין עד שתבא עליהן רגע דמשום ספק חשכה הן מפסיקין, ואינן מפסיקין ברגע ברור דהוא יום. אי נמי התם עד שחשיכה ממש אכלי, ועברי אספיקא דבין השמשות, אלא משום דעברי מעיקרא אתוספת דהוא ודאי דאורייתא, משום הכי נקט „תוספת“ לומר דלא מחינן דהוא ודאי דאורייתא ובספק חשיכה נמי לא מחינן, וכיון שהדברים מתקונים לפי פירושן של רבינו תם ז"ל אכתוב מה שמצאתי בירושלמי שהוא סיוע וראיה לדבריו, וגרסינן התם בפרק מאימתי קורין⁹⁸ :[תני כל זמן שפני חמה מאדימות * זהו יום, הכסיפו * זה בין השמשות, השחירו ונעשה עליון שה לתחתון זו לילה, רבי אומר הלבנה בתקופתה * התחיל גלגל חמה לשקוע ותחלת גלגל הלבנה לעלות זהו בה"ש, אמר רבי חנינא סוף גלגל חמה לשקוע * ותחלת גלגל לבנה לעלות, ותני שמואל כן אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת * ובשעה שהחמה זורחת, פירוש רבי חנינא מתרץ לה * לברייתא דרבי וקתני בה, רבי אומר סוף גלגל חמה לשקוע, מכאן נלמוד שאין בין השמשות מתחיל עד שעה שסוף גלגל חמה שוקע, ונמצא עביה של רקיע בשחר נידון כיום, דהא משעת עמוד השחר יום הוא, ובערבית נמי מקצת עכיו של רקיע נתון ליום, שהרי אינו בין השמשות עד תחלת סוף שקיעת החמה, ואמרו שם כירושלמי אמר רבי חזונה⁹⁹ נלפינה מדרך הארץ * שרי מלכא נפק אף על גב דלא נפק אמרין דנפק שרי עלל לא אמרינן דעל עד שעתא דיעול, ומשום הכי בתחלת יציאת גלגל חמה הוא יום, ובתחלת כניסתו אינו עדיין לילה

שהחנהים זכאין לאכול וכו', 94 מיל, צ"ל: מיר (הנ"מ). 95 ירושלמי ברכות א, א. והנירסא י"ס: ובלבד דיתחמון תלתא כוכבין בר מן הדא כוכבתא (חזון מן הכוכב הראשון שהרי ודאי יום הוא). 96 שבת לז, א. 97 ביצה ה, א. 98 ירושלמי ברכות א, א. 99 חזונה, י"ס: הונא.

יוסי, הלא אף בשלים בה"ש דרבי יהודה ג"כ בצאת הכוכבים שלים, שהן כוכבים גדולים. פירוש דמה דצריך קטנים הוא משום תוספת (הג"מ). שפני חמה מאדימות, בירושלמי (ברכות א, א): שפני מזרח מאדימים — פי' כשחמה שוקעת במערב זהרורי חמה מאדימין את המזרח (פני משה). הכסיפו, השחירו אבל לא לגמרי שעדיין גובהה של כיפת הרקיע לא הושחרה, זהו בין השמשות (שם). הלבנה בתקופתה, כשהלבנה באמצע החדש וזהו תקופתה, שאז דרכה לעלות בתחלת הלילה. התחיל גלגל חמה לשקוע, מתחילת השקיעה כבר נקרא בין השמשות ואז הוא גם כן התחלת גלגל לבנה לעלות (שם). סוף גלגל חמה לשקוע, מבואר להלן בדברי רבינו, כי רבי חנינא מתרץ לה לברייתא וקתני בה ר' אומר שסוף השקיעה של החמה הוא בין השמשות, וזהו התחלת גלגל הלבנה לעלות ולהזריח, בשעה שהחמה שוקעת, ולא שוקעת בשעה שהחמה זורחת (ירושלמי). רבי חנינא מתרץ לה, ברין סוף פ"ב דשבת (המביא את דברי רבינו): רבי חנינא משבש לה לברייתא, נלפינה מדרך הארץ, דבר זה למדנו גם כן מדרך הארץ, שכשהמלך התחיל לצאת מהפלטין שלו הכל אימרים המלך יצא, אע"פ שעדיין לא יצא ממש, ולא נתגלה לעין הברות, וכך השמש אע"ג,

י יהודה
י שאינה
י רקיע
י שתשקע
י דבריו
י והוא
י מילין
י מקצתו
י שת הזה
י וס יהא
י דהא אי
י ברור
י המנחה,
י בקרוב,
י יראוך
י חנינא
י בדילנא,
י א אב,
י א התם,
י ואע"פ
י ביניהם
י והגיע
י הרחקה
י ועינוי
י לילה
י דרבי
י אינה
י ים בין
י מינה
י שמשות
י צ צאת

י תהלים
י והלשון
י א, ובס"ש
י 90 שבת
י "א משעה

י לים בין
י ות כהרף
י ד עליון,
י יהודה
י בי יוחנן
י ש דרבי

הקצות שבת סימן רמא

באר הגולה לג.

הוא הוסיף מחלו על הקדש, הוסיף תוספת זה הוא (כ) מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ... באר היטב

באר היטב

ב (ט) על הקדש, והני מעות צשה דאורייתא:

משנה ברורה

הוא פסיק רבי' סע' ב' עין' שם. וצ"ע על הוספת זה לאו פיר' (ו) כי אם מצות צשה מן התורה ודלפי' בן גר' ראש השנה ט' (ע"א) מדיקחי' ביוט' הפפורים וענייתם את נפשתיכם... תוספת זה

ראש השנה ט' (ע"א) וזמא פ"א (ע"ב). וכן בשלחן ערוך לקמן בסימן רצ"ג קצ"ה כ' סתם קני' אומר' הדין. ודע דלשון' וכן בערב שבת אין נקמא מנה כל כח דלשונת' מתחיל האסור מלאכה אחר שקיעת החמה ולא קום, ואדרבה... הוסיף מחלו על הקדש, הוסיף תוספת זה הוא (כ) מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ... באר היטב

שער הגזיון

ב (כ) ר"ן (יומא ב' ד"ה וסבת' זו) (יט) ויש עוד זמן מועט לרבי יוסי עד צאת השלשה בוכבים, דהא לדרייה אחר השלמת השלש רבעי מיל ערוזין בין השלחן ערוך לקבתו:

החמה ושמשתה וטורה א טורה לטורליק שצרייה תחומין העולות ית האלה ודלציה קרשנות ו דאפימן ז דאפלו ו כסימן ו סיון ו עין שם ישרין הן זכל כמו זי דהין דקטבין זי מונה ז שגרבין ז ומפל ז השמשות ז שצ"ג ז דיינס ז הוא מקבל ז גדול לקמן ז לשיתו ז אסור על ז בת ז שאינה ז ברויה ז לא יהיה ז הדין בין ז שבטות ז מצוה ז יארצט ז לישנו ז אכל זתי ז מלאכה ז בפיץ ז מצוה ז מצוה ז ה' נשפת ז לקבל ז מלאכה ז וכאיתא ז

רצה לעשות ממנו מקצת, עושה, ובכלד שיוסיף (כב) * איזה זמן שיהיה נדאי יום מוחל על הקדש * וישעור זמן בין השמשות הוא (כג) שלשת רבעי מיל שהם מהלך (ו) אלף וחמש מאות אמות (כד) * קדם

באר היטב

(ו) אלף וחמש מאות. והוא כמו רביעית שעה קדם צאת הבוכבים, וכל פוסקים קיבצו שם שעות קדם הלילה צריך לחסוף שהוא חלק י"ב, ויבא דרביעית דתוספת

באר הגולה

אמנם בספר מנחת כהן (מבוא השמש מאמר ב טו) דעתו להלכה דאפילו לישט רבנו הם הארבעה מילין הם זמניות ובימי הקצו מאריך יותר, ולא נאמרו דברי הנקרא (מסעי טז) רק בזמן ניסן והשרי שהמים והלילות שרו. מה שאין פן בקצו זמנים משמנה הזמן לפי הזמן. ואף למשה מסיק שם שאין דאסוף על קצו זה רק להקטין ויגדל במוצאי שבת ולא להקל. וכן משמע מה שכתב המגן אברהם (סי' ט) בשם מהר"ל (חסי"ט) דלענין קבלת שבת פשוט דאוליגו בכל יום אחר ששומרי ודבדו לומר שמתחלק הזמן דממנו השמר עד צאת הבוכבים, שבהו וכלל הזמן דארבעה מילין גם פן אחר ששומרי. וכן הוא גם דעת הגר"א בקבארו דכל שעורי הקצו בין דארבעה מילין שהוא עד צאת כל הבוכבים לישטו, ובין שלשת רבעי מיל שהוא זמן בין השמשות, הכל הוא בזמן ניסן והשרי מה שאין פן בזמן אחר משמנה לפי הגמרא, ובימי הקצו הפיו השמשות מאריך הרבה יותר. וכן כתב הגר"א עוד דשעורי הקצו לא נאמרו רק בארבעה מילין אלא בקבארו דבית שמואל לחד צפון הבין השמשות מאריך קמדי יותר, וכן כתב ספר מנחת כהן, ומה הוא בזמנו שייכל לבנו הזמן בצמדים, על פן במוצאי שבת יש לקצר מאד אפילו לרצח האנוסים (והגר"א שלא לעשות מלאכה עד שיתרא השלשה בוכבים בינונים שהיו הסימן המבדק ללילה הנאמר בקמ"א בקמ"א מקומות הנבוכות ב' צמוד א' ופסחים ב' צמוד א' ומגלה כ' צמוד ב') וקדם לכן לא הרי לילה ונאי, וסימן זה שיהי בכל מקום ויכל זמן, אך מפני שאין אנו בקצו בינונים צריך קטנים ויבדלפיה, וענין הסימן רצ"ג (בה"ל ר"ה ש"א) מה שכתבנו אודות הקצו העליון ושנה השמון פן ששה גם פן לענין מוצאי שבת, ולדעת רבנו חס צריך להקטין במוצאי שבת מלשעות מלאכה עד זמן ארבעה מילין שהוא על כל פנים שעור שעה והמש מעט ההחלה השקיעה שרצו או זמן יציאה שלשה בוכבים בינונים, וכן לכתחלה לצאת רצת רבנו חס וכל בני הנאות המפוזקים בשיטתו שלא לעשות מלאכה במוצאי שבת עד שיפלו השעור דארבעה מילין, וענין מה שכתבנו לקמן בסוף רצ"ג בקבארו הלכה דבדור המתחיל עד בסוף הדבור מה שכתבנו שם, ולענין שעות זמניות כמינים הארבעים נראה דאם רואה שהקצו העליון ושנה השמון דהיינו ששעור האדם מן כל כפה תקוצע בצד המערבי ויש גם פן שלשה בוכבים, אין צורך להקטין להקטין על שעות זמניות כמינים הארבעים אפילו לרצח רבנו חס, ודעה אלו שני הסימנים גם פן נאמר בקמ"א (שבת ל"ה) על זמן הלילה, ואיך גם פן שם בקמ"א (י"א) דאפי' היה מספיל על סמך דהקצו ענין שם בקמ"א, ומשקנו דכיון זה לבי הנה מספיק, והיו דאין אנו בקצוין כל קו קמותם על כל פנים בהעצור גם פן סימן הבוכבים בנראי שוב אין לנו להקטין יותר, ומוטב לנו לומר שאין אנו בקצוין כחשבון הארבעים ששמשנה התמה בהחלובותיה לפי הפקוק והזמן ועל פן אין אנו יודעין היטב השמון הארבעה מילין שהוא רק סימן אחר (יש לנו

* איזה זמן. ענין במשנה ברורה (סי' כב) שכתבנו דלא פנו (כו), פן כתב הרא"ש בביצה פרק הפסח והוא בבי"ח יוסף (ר"ה חט"ו) וכתבו הפוסקים דלא איתמר שעורו מן הגמרא, ונראה דעל כל פנים הוא פחות מקבי שלשת רבעי מיל נאי לא הכי יצא קולית תוספות בראש השנה דף ט' צמוד א' דבור המתפלל

* וישעור זמן בין השמשות וכו'. הנה בשבת ל"ה (י"א) אמרנו הלכה קרבי יהודה לענין שבת, והלכה קרבי יוסי לענין חרומה (הוא הריני לענין מוצאי שבת כמו שכתבנו הפוסקים, ולקאוה יש לענין. בינו דעמנו דרכי יתנו שפסק פן הוא משום ספקא דמובח שם בקמ"א, אפשי דלא מקמינו רב לענין דאורייתא דפסקו להקמ"א, אבל לענין כל השבותין אפלו אם נסבר דנדר עליה בין השמשות הוא רק בבין השמשות דרכי יוסי. אמנם מסתימת לשון השלחן צריך משמע דקאי גם על כל דרבי א' ופרויי השבותין שהם דרבנו, וכן מוכח מר"א בהג"ה בסוף א', וקצו זה משמע גם פן ל"ה צמוד ב' בחוספות דבור המתחיל הקשה וכו' ענין שם בסוף דבריהם, וכן מוכח מהרמב"ם שכתב בפרק ה' מהלכות שבת הלכה ד' משמשקע התמה הוא הזמן הנקרא בין השמשות בכל מקום, ובפרק כ"ה הלכה י' בענין השבותין כתב קמ"א בין השמשות, הרי מפרש שמשקיעת התמה שהוא בין השמשות דרכי יהודה אסור השבותין האמורים בבין השמשות. ואמנם דרכי דאוליגו ביה לללא בבין השמשות (חליון שהוא לילה קצו לענין הצניח יחיד וענין ברא"ש פרק כמה מדליקין סימן (כ"ד) נכ"ג), ובסימן חס"ב סוף א' בקבארו הגר"א שם) משמע מדברי הרא"ש וכן הוא גם פן בחודשי תרש"ב (ר"ה אסור ר"ה) בשם רבנו יונה והוא אפלו בבין השמשות דרכי יהודה, ולפי זה לענין ספירת העמר לרצח המקליון בבין השמשות כסימן חס"ט (מסעי"ט ב"ו) והנה מפר אפלו בבין השמשות דרכי יהודה, וכן לענין שבות בין השמשות לצורך מצוה דקמ"א לן כסימן ש"ב דלא גזרו עליה, ולדעת האחרונים שסוברין שם דהוא אפלו במוצאי שבת והיה גם פן מקו לפי זה גם בבין השמשות דרכי יהודה אף דלרבי יוסי הוא צדו נראי יום ולא בין השמשות. אך יש לענין לפי מה שכתב הגר"א בקבארו (כן בספר קרבן נתנאל וס"א ח"א) והתפלגו שניהם על הרא"ש כמה שפסק לענין מצניח משום דהוא קמ"א לן דלמטה הלכה קרבי יוסי, ואם פן לדרייה לא הרי אפלו ספק לילה קדם לכו, והרי קלי לא מקליון לומר דפסיקא מתר והלכה קרבי יהודה, דגם זה הוא ספק, אם פן אפשר בענינו גם פן לענין שבות במוצאי שבת או לענין ספירה גם פן לא מקליון משום ספקא דרבנו, בינו דלרבי יוסי אפלו ספקא לא הני:

* קדם היציאה. לילה נקרא מן התורה לכל דבר משתרא השלשה בוכבים בינונים, ומפני שאין אנו בקצוין בין גדולים לבינונים על פן צריך לפרש ממלאכה אפילו לרצח רבנו חס (לה. חסי"ט ח"ה ח"ה ח"ה) וקדם שיתרא שום בוכבים, וכן כתב מנחת כהן (מבוא השמש מאמר ב פ"ה) ופשוט, ודע לפי מה שכתבנו שמשמנה השעור דארבעה מילין לפי האפק והזמן וקמו שכתבנו לעיל, ובקריעותיו וזילות לתראות הבוכבים קדם השלמת השעור דארבעה מילין, לא יוכל לעשות מלאכה בערב שבת עד השלמת הזמן המבא בשלחן צריך אפילו לרצח רבנו חס, כי כבר חשב היום באותו הזמן והוא לילה או על כל פנים ספק לילה, אלא קמ"א

שער היציאה

(ט) ת"י אדם ח"כ ב"ל ב"י (ס"א): (ק) מגן אברהם (מ"ט). ולדעת חוק יצחק כסימן חני"ט (מ"ט) וליצח הגר"א שם הוא קצו יותר: (כ) היינו אפלו לישט רבי

15
הלילה. הגה: ואם רוצה
לשם חוספות פרק תפלו
וליק בעוד שהשמש
תקורה מבעוד יום. ו
האחר (כה) צניח פן
הוא קבלה לשבת ו
אם יעלים יום. חלק י"ב פשו
עין עולת קמדי (מ"ט) ופשו
הוא ה"ו דאסור לבני לפרוץ
הה"ה ובתשובת חס
התורה לומר קמדי. וכן צניח
התורה וס"ג סוף י' ופשו
למלאכה עד קרבי.
הוא שכתבנו על אחר צניח
לכל דבר משתרא שלש
הלילה (כה) הרשות פן
עליו השבת קדם פלג ד
למלאכה שעה רביעי קדם ה
שעות זמניות דהיינו בין ה
הלילה וחלק רביעי קדם ה
השעות זמניות דהיינו בין ה
השעות זמניות או קדם צאת ה
על צממו לשם תוספת. ע
התורה שלא לעשות מלא
השעות הזמניות: (כו) יו
שעות שהולך בטוב ויוד
יבוא לקפו עליו ברכי יו
הכ"ו. משום דהוא התו
ההשעות או ממלאכה וכן
השבת עליו קודמת שבת
השעות זמניות לשבת (כ) פ
השעות זמניות (כ) וכן
השעות זמניות דאפלו אותו ד
ההשעות הזמניות (כ) דהוא
השעות זמניות אפלו
שבת פרוש אף ש
השמשות כלי קב
השמות הנ"ל לענין ער
במקום שאין שם צב
השבת בבין השמשות
בסימן רס"ג סוף א'
מערבין) בשם הרבה
מפיו השמשות,
השמות (ט) כל שהוא א
השמשות, והשעם מל
מ"ד שאוקרים מום
ר"ה אימת מתחיל אסור

ב ס י י ע ת א ד ש מ י א

ספר

הזמנים בהבנה

מדריך להבנת מקצוע בתורה
גבולי היום והלילה

עלות השחר וצאת הכוכבים
והדעות והשיטות בענין בין השמשות

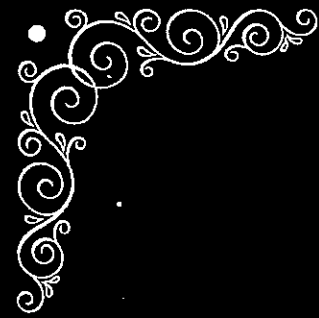
באופן שיהא מובן לכל

עם עדויות על מנהגי קהילות ישראל
בכללות המונות וטבפאות

אשר חנניה

יצחק צבי לאמפוז

מאנטריאל ילא אכול השע

ק' שבע

רים פלל

תשע"ב
נויברט
כהלפתה
מה
הגלים
במות
יענה לי
תה צאה
שחמק
המאון

פרק שמיני

פירוש רבנו תם

בפרק זה נלמוד את דעת רבנו תם ופירושו
בענין בין השמשות וצאת הכוכבים

נלמוד את פירוש רבנו תם במתינות
ונווכח לדעת שיש שלשה דרכים
איך לגשת ללמוד את דברי רבנו תם

לעילוי נשמות

הרה"ח ר' יהודה אריה ב"ר נחמן צבי מערלין ז"ל
נלב"ע ר"ח ניסן תשע"ד

האשה הח' מרת שרה ב"ר יעקב יצחק קאנדל ע"ה
נלב"ע י"א כסלו

הרה"ח ר' אברהם יהושע ע"ה
בהרה"ח יבלדחט"א ר' מרדכי אשר אדלער הי"ו
נלב"ע ט"ו אלול תשע"ה

נדבת הרה"ח ר' משה יצחק אדלער הי"ו

לא מסתכלים ברקיע, אל וממתינים כשיעור הילוך לרבנו תם.

הגישה ההסברית – ליל

אחרים נגשו ללמוד או יהודה בפסחים (צד). שמע בארץ ישראל, אשר שם כבר החשיך כל כיפת הרי תם דמיירי בכוכבים בינונ מקצה המערב ומופיעים הכוכבים הבינונים המסמ ולפי גישה זו, מה שנהגו במוצ"ש ע"פ ראות עיניה קצה המערב – זהו דלא

גישת ה'מנחת כהן' – ל

ה'מנחת כהן' נגש ללמוד על ההבנה הפשוטה ב' מקום שהוא ברקיע. ואם השקיעה – ואדרבה, ע' להכחיש מה שנראה לחו אמנם קשה לנו למה אנ השקיעה, ונחפש על זה קורת רוח, בין אם לא ננו סוגיית במה מדליקין.

אלו שלשת דרכי הגישה

להלן בפרק עשירי (ענין ה' וענין ו') נדבר בארוכה אודות זמן תחילת בין השמשות להגר"א. גם נדון שם (ענינים ה, ט, יג, יד) אימת חל זמן צאת הכוכבים לפי הגר"א.

דעת רבנו תם היתה מקובלת על הראשונים – על אף התמיהות

הגאון רבי יוסף חיים זונגפלד זצ"ל (במכתבו בראש ספר נברשת ה"ב) מעיר את תשומת לבנו שהראשונים לא תמחו את התמיהות על רבנו תם – למרות שהם קשים מאד: ...השיטה הזאת הונחה להרכה ראשונים ולא רפרפו בה, ואדרבה היתה מקובלת להם... ובכל זאת בוודאי הנראה לעינים יקשה מאד.

'פירוש' רבנו תם – ולא 'שיטת' רבנו תם

עוד ראוי לתת לב, שהראשונים והפוסקים מדברים אודות 'פירוש רבנו תם'. הביטוי 'שיטת' רבנו תם – שמשמעה שיש מחלוקת בדבר – נשמעה רק בדורות אחרונים, כאשר נלמוד להלן בפרק עשירי.

ענין ה' שלשה דרכי גישה לרבנו תם – בקצרה

שאלה: אחר התמיהות על דברי רבנו תם – איך נגשים ללמוד את דבריו?

תשובה: מצינו שלשה דרכי גישה – איך לגשת ללמוד את דברי רבנו תם, ובכל אחת מהן יש קושי.

בתחילה נדבר מהם בקיצור, למען ירוץ הקורא בהם. ואח"כ נלמוד אותם בארוכה. ואלו הן:

הגישה התמימה – לילה לר"ת בשעה וחומש מן השקיעה

היו שניגשו ללמוד את דברי רבנו תם ככתבו וכלשונו: רבנו תם אמר שיציאת כוכבים בינונים חלה ד' מילין אחרי השקיעה. רבנו תם לא אמר שיש הבדל בזה בין המקומות ועונות השנה – תמיד מגיע זמן לילה לרבנו תם בכדי הילוך ד' מילין אחרי השקיעה.

הן קשה שלפי ראות עינינו אינו כן – יציאת הכוכבים אינו שוה בכל זמן ובכל מקום, בכל זאת מקבלים את דברי ר"ת בתמימות ללא חקירה (ע"ד שפירש"י שופטים יח יג).

לא מסתכלים ברקיע, אלא מצטיידים בכלי מורה שעות ומבררים אימת שקעה חמה וממתינים כשיעור הילוך ד' מילין אחר השקיעה - ואז יודעים שהגיע זמן לילה לרבנו תם.

הגישה ההסברית - לילה לר"ת ככלות האור בקצה המערב

אחרים נגשו ללמוד את דברי רבנו תם בהטעמה והסבר; איתא בברייתא דרבי יהודה בפסחים (צד.) שמשקיעת החמה עד צאה"כ ד' מילין, ובפשטות מיירי הברייתא בארץ ישראל, אשר שם המציאות היא שבניסן ותשרי בשעה וחמש אחרי השקיעה כבר החשיך כל כיפת הרקיע אף בשיפולי האופק המערבי. על ברייתא זו פירש רבנו תם דמיירי בכוכבים בינונים, אם כן ניתן להסיק שזמן לילה לר"ת הוא בשכלה האור מקצה המערב ומופיעים שם כוכבים, ורק אלו הכוכבים המופיעים בקצה המערב הם הכוכבים הבינונים המסמנים את כניסת הלילה.

ולפי גישה זו, מה שנהגו בקהילות ישראל - בארץ ישראל ובחול - להתיר מלאכה במוצ"ש ע"פ ראות עיניהם בכוכבים בגובה הרקיע, ולא נהגו להמתין עד שיחשיך גם קצה המערב - זהו דלא כרבנו תם.

גישת ה'מנחת כהן' - לילה לר"ת בראיית כוכבים בכל מקום שהוא ברקיע

ה'מנחת כהן' נגש ללמוד את דברי רבנו תם מתוך הנחה שר"ת לא בא לחלוק על ההבנה הפשוטה ב'צאת הכוכבים', שהכוונה על ראיית כוכבים בינונים בכל מקום שהוא ברקיע. ואם לפי ראות עינינו זה לא הל דוקא בכדי הילוך ד' מילין מן השקיעה - ואדרבה, ע"פ רוב זה מגיע בטרם עברו ד' מילין - אעפ"כ אי אפשר להכחיש מה שנראה לחוש.

אמנם קשה לנו למה אמר רבנו תם שג' כוכבים בינונים יוצאים בד' מילין אחרי השקיעה, ונחפש על זה איזה תירוץ. ובינתיים - בין אם נמצא תירוץ שיש לנו ממנו קורת רוח, בין אם לא נמצא - נמשיך לסמוך על ראיית עינינו בסימני לילה ע"פ סוגיית במה מדליקין.

אלו שלשת דרכי הגישה לרבנו תם על רגל אחת, ועתה נבארם אחת אחת. L

ראיית הגר"ח דרוק מן רבי יהודה החסיד

אורות חיים פרק רביעי אות ב. ...ומצאתי לרבי יהודה החסיד ז"ל שכתב להדיא דסימן הכוכבים הוא במערב... בשלטי הגבורים שבמדדכי בפ"ב דשבת אות ו' וז"ל: שמעתי בשם רבי יהודה חסיד שעומדין ג' כוכבים סדורין זה תחת זה במערב...

אמר הכותב: רבי חיים דרוק זצ"ל מפרש שכוונת רבי יהודה החסיד הוא על זמן יציאת כוכבים בינונים, והם צריכים להיות בשיפולי המערב דוקא, וזה קורה בארץ ישראל לא לפני שעה וחומש מן השקיעה. אבל מתוך מנהג החזו"א ז"ל נראה שהוא פירש דברי ר"י החסיד שזהו חומרא במוצאי שבת להמתין עד שיופיעו הכוכבים בגובה המערב, שהרי ששמענו לעיל בפרק שלישי (ענין ח) ובפרק שישי (ענין 9.8 מעלות) שהחזו"א היה ממתין במוצ"ש עד שיופיעו עשרה כוכבים מקובצים במערב, ולכאורה היה מחדר לקיים דברי ר"י החסיד, וזה יצא לו בבני ברק לכל המאוחר ב-50 דקות אחרי השקיעה, כי הוא לא הקפיד שיסתכלו בשיפולי המערב דוקא.

ר' מאיר פוז'ס רבנו תם'ס זמן

← בשנת תשל"ג הדפיס הרה"ג ר' מאיר פוז'ס שליט"א – עורך הלוחות לעיר לונדון – את ספרו אור מאיר, בו הוא מחזיק במלא עוז בגישת ההסברית לרבנו תם:

אור מאיר פרק רביעי ס"ב אות ג. ...ידע תדע: מי שרוצה לקיים שי' ר"ת... אינו רשאי להדליק במוצאי ש"ק עד שמידת החשך אז הוא כמו בא"י בימים הבינונים בזמן ע"כ מינוט אחר השקיעה, וזהו קרוב לזמן שהשמש משוקע תחת האופק 16 מעלות ועוד מעט... וגם הגר"א ז"ל כתב בשנות אליהו ריש ברכות דהכוכבים במקום עמוד אור האחרון אינם נראים עד שישקע כל האור במערב שהוא באמת ד' מיל, ע"כ. ובביאור הגר"א כתב דזמן של ד' מיל משתנה לפי הזמן והאופק... אלא שהוא לא ס"ל [דבעינן שלשה כוכבים בשיפולי המערב דוקא]... ושיעור לילה לדידה הוא בצאת ג' כוכבים גם בשאר מקומות ברקיע, ולא אלו שב[שיפולי] מערב בלבד. [אך עכ"פ מן הגר"א נשמע לר"ת מזה אימת חל זמן ר"ת האמיתי].

שם אות ד. ...מי שמחמיר על עצמו כשי' ר"ת א"א להדליק במוצ"ש קודם השעה שנסתלק האור מכל הרקיע, שהוא מתאים לשיעור גמר ירידת השמש תחת האופק שש עשרה מעלות [ועוד מעט], ומי שמדליק קודם לזה אינו הולך בשיטת רבנו תם...

שם פרק רביעי ס"ב אות יב. אולם ראינו שמנהג ישראל לא הי' כן ואף אלו שלא השגיחו כלל על זמן שקיעה"ח בערב שבת לא נהגו במוצאי שבת להמתין עד זמן מאוחר כל כך כדי לצאת שי' ר"ת האמיתית...

שם ס"ג אות יב. אבל מי האור אפילו מהתחתון?

בסוף ספר אור מאיר מודפ 8.5 מעלות. גם מודפס בו ז' אלכסנדריה והגר"א ז"ל. ה

אור מאיר פרק שביעי ז' במוצאי שבת עד שהיו אבל לא ראיתי רק מוז 72 מינוט או לכל היו מצאתי טעם לזה...

ואף אני לא הבאתי הזכ זמן של מוצאי ש"ק, מן

אמר הכותב: זכורני שהתעורר בעקבות שהחלו להחמיר ולהג זמן".

שאלה: אלו היחידים הנ ענגלאנד – מה הם עושינ כלל שיעור של 16.1 מעל

תשובה: הם ממתנינים עד

שאלה: האם ידוע לנו נ להחמיר במו"ש עד שישק

תשובה: מורנו הרב רבי במאנטריאל היה נוהג עצמ לפני השקיעה, ובאחרית ימיו השח פרישויות. ובמוצאי שבת הז אחרי השקיעה – שהוא 1. בשו"ת אגורה באהלך עולמים חלי הציבור על חומרות שונות זמן הדלקה – אע"פ שיש עוד כרבו השמשות, וכגון שנכון לא לשיח בי תם של 16.1 מעלות' לא די

ות
לא
...
די
נין
די
לא

שם ס"ג אות י"ב. אבל מי שרוצה להחמיר על עצמו כשי' ר"ת, והוא עד שנשקע כל האור אפילו מהתחתון של מערב... קדוש יאמרו לו.
בסוף ספר אור מאיר מודפסים טבלאות לכל העולם של 'מוצאי שבת' בשיעור של 8.5 מעלות. גם מודפס בו זמן 'לילה דר"ת' בשיעור של 16.1 מעלות - כגישת רבני אלכסנדריה והגר"א ז"ל. הגר"מ פון שליט"א מבהיר:

אור מאיר פק שביעי אות ח. ...מי שרוצה להחמיר כשי' ר"ת... צריך להחמיר במוצאי שבת עד שהשמש משוקע מתחת האופק... ט"ז מעלות ועוד משהו... אבל לא ראיתי רק מועטין שיחמירו [כך]... ורבים שנהגו ע"פ ר"ת המתינו רק 72 מינוט או לכל היותר 90 מינוט שוות, אע"פ שבקיץ הרקיע מזהיר... ולא מצאתי טעם לזה...
ואף אני לא הבאתי הזמנים של [16.1 מעלות]... כדי להכריע בזה לעשות ממנו זמן של מוצאי ש"ק, מפני שאין רצוני להכניס ראשי...

אמר הכותב: זכורני מילדותי בעיר מנטשסטר את ה'ריתחא דאורייתא' שהתעורר בעקבות הופעת ספר 'אור מאיר'. ושמעתי שהיו יחידים שהחלו להחמיר ולהמתין מלעשות מלאכה עד 'ר' מאיר פון'ס רבנו תם'ס זמן".

שאלה: אלו היחידים המחמירים בכך הדרים בארצות הצפוניות - כגון בארץ ענגלאנד - מה הם עושים במוצאי שבת בשיא הקיץ כאשר השמש אינה שוקעת כלל שיעור של 16.1 מעלות?

תשובה: הם ממתינים עד חצות הלילה, ואז עושים הבדלה.

שאלה: האם ידוע לנו על איזה רב בישראל שהתעורר מן הספר 'אור מאיר' להחמיר במו"ש עד שישקע האור במערב?

תשובה: מורנו הרב רבי יעקב יצחק ניימאן זצ"ל - הרב דקהל חסידי בעלזא במאנטריאל היה נוהג עצמו בחומרות ופרישיות שונות. (לדוגמא: מנחה היה משתדל להתפלל לפני השקיעה, ובאחרית ימיו השתדל שיהיה לו מנין מעריב בשעה וחומש מן השקיעה. גם בעניני אכילה נהג פרישיות.) ובמוצאי שבת החמיר להמתין מלהבדיל במוצ"ש בקיץ עד שעתיים ורבע אחרי השקיעה - שהוא 16.1 מעלות בשיא הקיץ, בעיר מאנטריאל. (מר"ה זצ"ל מזכיר זאת בש"ת אגורה באהלך עולמים חלק ב ס"ט קלב.) יצויין שמו"ה זצ"ל לא היה נמנע מלעורר את הציבור על חומרות שונות שהציבור מיקל בהם (כגון שנכון שלא לעשות מלאכה בער"ש אחרי זמן הדלקה - אע"פ שיש עוד כרבע שעה עד השקיעה, וכגון שנכון ליטול ידיים לסעודה שלישית לפני תהילת בין השמשות, וכגון שנכון לא לשיח בין גברא לגברא אפילו בדברי תורה, ועוד...) אבל על חומרת 'זמן רבנו תם של 16.1 מעלות' לא דיבר מעולם לבני קהילתו.